

# ZÁPISNÍK

SLOVENSKÉHO JAZYKOVÉDCA

ročník 8

číslo 3 1989

# ZÁPISNÍK

SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA  
ročník 8 číslo 2 1989

## Pri prameňoch slovenčiny

1. Dejiny nášho jazyka a literatúry majú svoj zdvih, svoje kulmináčné body a ohniská. K jedným z nich patrí aj Levoča - významný priestor našej národnej a kultúrnej histórie. Jej literárny život dostáva oživujúci impulz najmä roku 1844 príchodom trinástich bratislavských exodistov, ktorí takto protestovali proti odvolaniu Ľudovíta Štúra z katedry. Boli to všestranne nadaní, romanticky ladení básnici, organizátori, literárni kritici, národní buditeľia a nadšenci Janko Francisci-Rimavský, Mikuláš Štefan Ferienčík, Pavol Dobšinský, Ján Botto, Ľudovít Kubáni, Mikuláš Dohnány a ďalší. Osobitnú kapitolu v ich činnosti tvorí vydávanie rukopisných zábevníkov Život, Holubica a Považie v rokoch 1846 až 1848.

Tento triptych levočských časopisov, ktoré sa tvorili len pár rokov po štúrovskej kodifikácii spisovnej slovenčiny /1843/, vydáva úprimné svedectvo aj o prvých krokoch mladého jazyka, ako sa on stvárňoval, cítil a

cúdil v jazykovom povedomí nastupujúcej generácie a pripravoval sa na nebyvalé funkcie vo všetkých oblastiach spoločenského života. Stačil tento jazyk už na všetko, čím ho poverovali a chceli poverovať štúrovská mláď? Ak áno - veď napríklad Janko Král', hoci - ako píše Milan Rúfus - "Má na poetické stvárnenie mohutného citového a intelektuálneho náboja k dispozícii spisovný jazyk o dvadsať rokov mladší, než je on sám", dokáže ním suverénne vysloviť svoj ohromný cit a filozofické posolstvo -, tak to svedčí o tom, že slovenčina vlastne už bola na kodifikáciu "pripravená", že štúrovci kanonizovali to, čo bolo latentne prítomné, čo "viselo vo vzduchu".

Čo stojí pri prameňoch tejto slovenčiny a jej kodifikácie? Nevznikala ona neraz a z ničoho. Základným impulzom je tu "predobraz" bernolákovskej slovenčiny a filozoficko-estetický princíp ľudovosti, ktorý novej slovenčine neočkoval Kollárove Národné piesne a Sienky Ján Hollého. "Hollovské" videnie sveta, schopnosť vnímať aj detail a nadschýňať sa ním museli byť blízke aj štúrovcom, veď neplno odrážali ich princíp ľudovosti, poznanie, že mladá slovenčina musí odniekiaľ začínať, že musí mať svoj životodarný zdroj, v ktorom sa môže kedykoľvek osviežiť, svoj elixír, a nebolo tu nič vhodnejšie, vypracovanejšie a dokonalejšie ako ľudová rozprávka, balada, pieseň, príslovia, prirovnania. Ľudovosť slovenčiny - to je jej filozofia a podstata, to je jej melódia, obraz, prízna-

tosť vyjadrovania, v ktorom má slovo svoj zvuk i zmysel, svoju múdrosť, opretí o bytostný dotyk človeka a prírody, o jemné poznanie ľudského života i človekovho vnútra. Pri tomto materinskom znamenku slovenčiny si plne uvedomujeme, ako dejiny jazyka súvisia s dejinami národa. Ľudovosť sa stáva podloží, z ktorého vyrastá aj hovorovosť slovenčiny i jej možnosti prieniku do umeleckej literatúry, hoci aj v ostatných štýloch nachádzame jej stopové prvky - a to do dnešných čias. Hovorovosť opretá o ľudový nádech, teda ľudová hovorovosť sa stáva rozhodujúcim génom v tvorive spisovnej slovenčiny.

2. Nová spisovná slovenčina musela, prirodzene, prekonať aj svoje "detské choroby". Nemala napríklad ešte naporúdzi filter na jasné diferencovanie výrazových opozícií vyplývajúcich zo základných jazykových funkcií: dorozumievacej a poznávecej. Zásadnejšiemu rozlíšeniu týchto funkcií - a teda aj postupnej štylistickej diferencovanosti - bránila najmä expresívnosť ako jeden zo základných atribútov hovorovosti. Lenže "všadeprítomnosť" tejto jazykovo-výrazovej a štylistickej kategórie má svoju vývinovú, časovo určenú "logiku": cesta od priznávanej "gnómickosti" /reprezentuje je klasický, humanistický pátos/ k "aktualizácii" v jazyku a štýle vedie najmä cez expresívnosť ako odnož subjektívnosti výrazu /F. Miko/, je to zároveň cesta k princípu ľudovej hovorovosti jazyka a štýlu. Ústnosť, hovorená podoba reči /ako

Jeden zo základných znakov hovorového štýlu/ "veľmi ovplyvnila podobu štúrovskej vety a má hlavnú zásluhu na tom, že spisovná veta sa v štúrovskom období stala živou, tľížiacou sa v skladbe hovorenej vete" /E. Paulíny/.

3. Zo všetkých folklórnych žánrov najviac ponúkli spisovnej slovenčine pieseň /a jej odnož baláda/ a rozprávka. Bez konkurencie je tu však práve rozprávka. Je totiž málo takých jazykovo-štylistických útvarov, v ktorých je tak dômyselne prepletená kompozícia so slovom, tak citovo zvnútornený a preteplený výraz, v ktorých by sa reč prevetila do takého čarovného obrazu ako v nej. Rozprávka je vlastne žánrovo univerzálnym výtvorom; jednoznačne v nej prevláda epické tkanivo, avšak sú tu výrazne prítomné aj lyrické prvky a zároveň aj dramatické konfliktovosť. Touto svojou "všeobsiaklosťou" vyhovovala všetkým trom druhom literatúry - lyrike, epike a dráme, a teda aj ich žánrom. A svojím prienikom do symbolu a zjtu vlastne odhaľovala bytostné pozadie umeleckej literatúry; toto dedičstvo ľudovej rozprávky zasiahlo hlboko do tkaniva aj modernej slovenskej prózy.

Jazyk, štýl a kompozícia slovenskej ľudovej rozprávky boli stimulatormi aj pre upevnenie štúrovskej spisovnej slovenčiny, pre jej rozvoj - najmä v hovorenej podobe i "dopingom" pre vývin slovenskej literatúry.

Krystalizáci a jazykovo-štylistických polôh sloven-

skej ľudovej rozprávky pri póle variantného a jej kompozičnej štruktúry pri póle invariantného ako vyznenie dômyselnej hry dialektickej obozície jednotlivého /jazyk a štýl/ a všeobecného /kompozícia/ mohla byť "predobrazom" fixovania a rozvíjania žánrov, pričom výrazová variabilita a inovácia rozprávok predznamenávala štylistickú diferencovanosť slovenčiny a svojím zrkadlením jednej z jazykovo-štylistických dominánt umeleckého štýlu bola impulzom pre rozvoj krásnej literatúry.

4. Úsilie mladej štúrovskej slovenčiny zbaviť sa jazykovo-štylistického dedičstva klasicistického vyjadrovania, oživiť, ba vlastne stvoriť gén ľudovej hovorovosti s prienikom aj do "vecných" štýlov, dôraz na detail ako vzdialený predpoklad realistickej estetickej štruktúry - ktorá sa naplno roztvorila v "druhej štúrovskej kodifikácii" v diele Martina Kukučina po roztrasenej a roztrúpanej slovenčine porevolučných rokov - sa odráža aj v jazyku a štýle levočských rukopisných zábavníkov.

Doc. PhDr. Ján Sabol, CSc.

/25. 6. 1988 - Danovely/

#### Aktuálne problémy jazykovej kultúry v SR

1. Základné problémy, na ktoré sa kladie dôraz v jazykovej kultúre, sa menia podľa životných podmienok národa a aktuálneho fungovania jazyka. Jazyk je jedným zo základných pilierov národnej kultúry. Z tohto vyplýva

potreba prispôbiť ho národnej situácii.

2. Fonologický, morfológický a syntaktický systém súčasného poľského spisovného jazyka je pomerne dobre spracovaný teoreticky aj prakticky. Ďalší rozvoj si vyžaduje predovšetkým organizovanie jazykového poradenstva.

3. Vzorom pre určité jazykové javy, pri ktorých je norma dosť liberálna, ako napríklad slovosled, niektoré prípady slovesnej rekvie, používanie prívlastňovacieho zámena, nemôže byť jazyk publicistiky, ale jazyk krásnej literatúry.

4. Sémantický systém, ktorý zahŕňa slovnú zásobu a frazeológiu, vyžaduje si väčšiu kontrolu ako je gramatická problematika. Do popredia vystupuje symetrickosť a nesymetrickosť hovorovej lexiky a terminológie, ďalej vzťahy nových lexikálnych jednotiek alebo neosémantizmov k už existujúcej slovnej zásobe jazyka.

5. Sémantika a jej prvky zohrávajú mimoriadnu spoločenskú úlohu so zreteľom na vzťah k národnej symbolike. Je to zvlášť viditeľné pri vlastných menách, ktoré sú vystavené vonkajším zmenám.

6. Jedným z príkladov na cudzie jazykové vplyvy sú slovníkové /lexikálne/ pôžičky. Jednotlivé krajiny rôznym spôsobom reagujú na apelatívne pôžičky, tieto však netvoria pre jazyk nejaké zvláštne nebezpečenstvo.

7. Nový problém, väčší ako iné, vzniká pri narastaní medzinárodných kontaktov a pri zdokonaľovaní prostriedkov

masovej komunikácie. Sú to presuny, ktoré sa týkajú používania niektorých jazykov v Európe. Tak napríklad nemčina a francúzština po roku 1945 stratili svoj medzinárodný význam. Tento získala zase ruština a angličtina. Najmä angličtina začína prenikať do rôznych sfér spoločenského života od politiky a vedy až po zábavu. Objavuje sa nebezpečenstvo diglosie, čiže používania dvoch jazykov tam, kde by mali byť dve modifikácie jedného jazyka.

8. Nevieme, ako sa budú jazyky ďalej v budúcnosti vyvíjať. Priamy obojsmerný kontakt /A ↔ B/ sa začína čoraz častejšie meniť na priamy jednosmerný kontakt /A → B/. Je to niečo vo forme miešania jazykov v inej rovine ako v minulosti. Tento jav si vyžaduje dôkladné pozorovanie a diskusie v jazykovede.

Prof. dr. hab. Antoni Furdał  
Wyższe Szkoła Pedagogiczna  
w Opolu  
/28. 11. 1982 - Bratislava/

#### Aspekty dialektológie

Každá veda skúma svoj objekt /t.j. tú časť prírodnej či prírodno-spoločenskej reality, ktorú človek započlil do systému svojej prakticko-poznávačej činnosti/ predovšetkým tak, že berie na vedomie isté vlastnosti tohto objektu. Dialektológia je jazykovedná disciplína, skúmajúca miestne nárečia, spracúva jazykové fakty vyplývajúce z existencie

jazyka na konkrétnom území a zo susedstva iných príbuzných i geneticky nepríbuzných jazykov, národov a civilizačných zoskupení. Predmetom jej skúmania je primárne objekt, ktorý vzniká v procese praktickej komunikácie. Nárečie je jedným z dvoch základných útvarov národného jazyka; tvorí komplexnú lingvistickú, historickú a sociologickú kategóriu. Dialektológiu možno predstaviť ako spoločenskú disciplínu, ktorá študuje jezik spoločnosti i odrez spoločenského života a v tomto jazyku.

Dialektológia skúma miestne nárečia ako systémovú jazykovú realitu, ktorá sa diferencovane vyvíjala na istom území /v istom areáli/. Značný stupeň priestorovej diferencovanosti je determinovaný geofyzikálnymi činiteľmi, historickými osobitosťami spoločenského vývinu, kontaktmi s inými jazykmi /nárečiami/ a i. V súčasnosti je najvýraznejším exponentom konvergentného vývinu v nárečiach, ktorý nachádza svoj odraz aj v oblasti ich komunikačnej kompetencie, vplyv ostatných existenčných foriem národného jazyka, a to najmä spisovného jazyka.

Aspekty dialektológie sú markantné najmä pri a/ určovaní miesta dialektov v súbore útvarov národného jazyka, b/ rozpracovaní otázok a problémov lexikológie a lexikografie, c/ využívaní metód jazykového zemepisu.

1. Pojemový aparát, pomocou ktorého by bolo možné vystihnúť stratifikáciu národného jazyka, nie je v doterajšej literatúre jednoznačne prepracovaný. V rámci slovenského

národného jazyka predpokladáme existenciu piatich existenčných foriem, a to spisovného jazyka, hovorového spisovného jazyka, bežne hovoreného jazyka, interdialektov a teritoriálnych dialektov. Najdôležitejšie sú vzťahy a opozície spisovného jazyka a miestnych nárečí, ktoré sú najstaršou formou jazyka. Sociolingvistický aspekt štúdie dialektov okrem iného zvyrazňuje poznatok, že nárečie ako autonómna existenčná forma jazyka má okrem osobitných vnútroštruktúrnych čŕt aj svoju vlastnú funkciu. Na vertikálnej osi tvoria obidva tieto hlavné znaky dialektu premennú veličinu.

2. Lexikografické spracovanie územne diferencovanej nárečovej lexiky v celonárodnom Slovníku slovenských nárečí /SSN/ si vyžaduje riešiť aj také problémy, ktoré sa pri skúmaní spisovnej lexiky nevyskytujú. Pri rozbere materiálu možno semaziologickým a onomaziologickým postupom vyčleniť viac typov územne determinovaných synonymicko-heteronymických a homonymicko-tautonymických vzťahov, ktoré ovplyvňujú najmä spracúvanie polysémie a homonymie.

V SSN sa v jednom hesle spracúvajú prípady tzv. nezastretej internej homogénnej tautonymie /napríklad územne diferencované významy lexémy žito, a to 1. pšenica, 2. raž, 3. mladý porast oziminy/. Pre nárečovú lexikológiu predstavujú problém aj také homogénne tautonémy, pri ktorých je ich vnútorná sémantická motivácia v súčasnosti už zastretá. Lexémy ako čerstvý, chudoba a podobne, predstavujú zemepisne determinovaný typ takzvanej vnútrošlovej antonymie, resp. enantiosémie. Táto špecifická intradialektná enantiosémia,

ktorá sa v geografickej projekcii premieta najmä do protikladu stredné + západné Slovensko - východné časti Slovenska /napríklad chudoba - nemajetnosť : majetok/ je výrazným svedectvom kontinuálnych vzťahov v jazyku.

3. Konceptia Atlasu slovenského jazyka /ASJ/ je v zásade progresívna a teoreticky i metodologicky inšpirujúca. Na 1414 mapách štyroch zväzkov atlasu predstavené a príslušne skomentované údaje o diferenciácii slovenských jazykových javov sa po konfrontácii s inými historickými faktmi stanú na dlhý čas jedinečnou materiálou základňou pre ďalšie mnohoaspektové výskumy. Pozitívne vyznieva i konfrontácia ASJ s medzinárodnými atlasovými projektmi, a to Slovenským jazykovým atlasom, Celokarpatským dialektologickým atlasom i Európskym jazykovým atlasom. Aspekty slovenskej dialektológie v oblasti lingvistickej geografie nachádzajú upletenie i pri tvorbe týchto atlasov.

PhDr. Ivor Ripke, CSc.

/6. 12. 1988 - Banská Bystrica/

#### Teoretické otázky slovenskej fonológie

V poslednom desaťročí je v slovenskej fonológii výrazný pohyb: preverujú sa staršie výsledky výskumu, využívajú sa rozličné metódy a opisy pri výklade zvukových javov, hlbšie sa analyzuje vzťah zvukových a významových prvkov, uvažuje sa o základných teoretických otázkach slovenského fonologického bádania. Za sympatickú črtu tohto výskumu

treba pokladať predovšetkým konfrontáciu viacerých hľadísk a postupov, ktoré najviac zaručuje vývin vedeckého poznania.

Prvým slovenským jazykovedcom, ktorý rozvinul teoretické bádanie v oblasti slovenskej synchronickej a historickej fonológie, je Ľudovít Novák. Autor predkladá rozbor kombinatórnych, fakultatívnych, štylistických a sprievodných variantov, uvádza rozdiel medzi korelovanými a disjunktívnymi fonémami, analyzuje konsonantické a vokelické korelácie, závislé a nezávislé alternácie, upozorňuje na niektoré nárečové formy, na fonologické zataženie foném a na ich kombinované štrukturálne odchýlky, načrtáva niektoré charakteristické javy v syntaktickej fonológii atď.

Na vysokej teoretickej úrovni - opierajúc sa pritom o impulzy Ľudovíta Nováka - rozvinul bádanie v priestore slovenskej synchronickej a diachronickej fonológie E. Pauliny. Vo svojich prácach zo synchronickej slovenskej fonológie podal doteraz najsystematickejší a najkritickejší výklad základných fonologických pojmov /a to na širšom pozadí jazykovej komunikácie/ a dištinkívnych príznakov slovenských foném, opierajúc sa pritom - pravda, s určitými výhradami - najmä o koncepciu Pražskej školy a o teóriu dištinkívnych príznakov.

O generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny sa pokúsil Ján Horecký. Autor využíva teóriu dištinkívnych príznakov, chápaných ako čisto klasifikačné prvky, pritom však pomocne vyabstrahovaných z istých fonetic-

kých vlastností".

V našom opise fonologického systému spisovnej slovenčiny sme najprv vychádzali v podstate z koncepcie Moskovskej fonologickej školy, ktorá sa nám však ukázala ako "parciálna", "priúzka", najmä preto, lebo "vynecháva" pri svojej analýze II. stupeň abstrakcie - úroveň fonémy /pracuje s úrovňou hlások a morfoném/.

Naš pokus o konštituovanie novej, tzv. syntetickej fonologickej teórie vychádza z dialektického vzťahu jednotlivého a všeobecného vo zvukových jednotkách. Ťažná o vzťahu jednotlivého a všeobecného v jazykovom systéme - ako špecifickej znakovkej sústave na idealizáciu predmetného sveta - nás zároveň nevyhnutne vedie k základným zákonitostiam jazyka: k jeho znakovému charakteru, k jeho vzťahu k mysleniu, k podstatným zložkám jeho existencie.

Doc. PhDr. Ján Sabol, CSc.

/7. 12. 1988 - Nitra/

#### Metodologické otázky teórie jazykovednej

##### komparatistiky

Záujem o porovnávacie /komparatívne, konfrontačné, kontrastívne/ opisy jazykov neustále vzrastá. Známe sú veľké juhoslovenské a poľské projekty kontrastívnych výskumov srbochorvátčiny a poľštiny so svetovými jazykmi. V sovietskej lingvistiky komparatívne opisy nadobúdajú v súčasnosti nové historicko-genetické rozmery. Slovenská jazykoveda

v porovnávacích výskumoch značne zaostáva. V tomto smere zaostáva naša jazykoveda aj za literárnou vedou, ktorá už takmer pred dvadsiatimi rokmi rozpracovala ucelenú teóriu literárnej komparatistiky. Preto stojí pred slovenskou jazykovedou aktuálna úloha: rozpracovať teóriu jazykovednej komparatistiky. Takáto teória by mala poskytovať metodologicko-filozofické východiská komparatívnych opisov slovenčiny a iných jazykov, mala by stanoviť predmet a ciele jazykovednej komparatistiky vzhľadom na potreby spoločenskej jazykovej praxe na Slovensku.

V teórii jazykovednej komparatistiky bude potrebné odlišovať porovnávanie geneticky príbuzných a geneticky nepríbuzných jazykov, keďže ústredným pojmom v tejto teórii bude pravdepodobne rozdiel, kontrast. Pri geneticky príbuzných jazykoch bude mať kontrast /ako produkt platnosti zákona v rozličných podmienkach priestoru a času/ osobitnú gnozeologickú hodnotu. Základnou metodologickou direktívou teórie jazykovednej komparatistiky bude skutočnosť, že pri komparatívnych opisoch bude potrebné nielen odhaliť, zistiť kontrasty, resp. stanoviť inventár kontrastov medzi špecie porovnávanými jazykmi, lež bude potrebné tieto kontrasty vysvetliť aj príčinne, geneticky.

Pri rozpracovávaní teórie jazykovednej komparatistiky bude potrebné odlišovať zásebné metodologicko-filozofické východiská a princípy od metodických postupov konkrétnych komparatívnych opisov. V tejto teórii bude potrebné zväžiť



a určiť primeranosť takých protikladných porovnávacích príznakov, akými sú: bilaterálnosť - multilaterálnosť porovnávania, porovnávanie spisovnej podoby - nespisovnej podoby porovnávaných jazykov, vyváženosť synchronie a diachronie, stanovenie rozsahu aplikability výsledkov komparatívnych opisov. Výsledky komparatívneho opisu by mali byť aplikovateľné aspoň v dvoch smeroch: a/ v bezprostrednej pedagogickej praxi, pri výučbe porovnávaných jazykov a b/ v ďalšej "vedeckej praxi", v ktorej výsledky komparatívnych výskumov podnecujú ďalší vedecký výskum obidvoch porovnávaných jazykov. V teórii jazykovednej komparatistiky musí nájsť svoje miesto aj zástoj rozsahu porovnávaní teórie jazykových javov v lingvistikách porovnávaných jazykov.

Vyváženosť spomenutých metodických postupov by mohla vari zaručiť také teória jazykovednej komparatistiky, ktorá by sa budovala na princípoch teórie komplexného opisu jazykového javu s piatimi lingvistickými opismi: 1. klasifikačným opisom, 2. štruktúrno-systémovým opisom, 3. štruktúrno-genetickým opisom (= opisom genetickej štruktúry), 4. geneticko-historickým opisom a 5. prediktívnym opisom, ktorý by mal byť teoretickou osnovou prognózovania vývinu spisovného jazyka. Ak chápeme jazykovú komunikáciu ako určitú ľudskú duchovnú produkciu, ako druh ľudskej praxe, potom hybnou silou jazykovednej konfrontácie, komparácie je bezprostredná jazyková prax. A práve táto prax by mala určovať aj

metodické postupy jazykovej konfrontácie v zhode s komunikatívnymi špecifickosťami porovnávaných jazykov.

Doc. PhDr. Emil Horák, CSc.

/8. 12. 1988 - Prešov/

Súvzťažnosť termínov transpozícia a nominalizácia ako reflex vzťahu slovtvorby a syntaxe

1. Príslušnosť k rozdielnym lingvistickým smerom, resp. koncepciám a práca s odlišnými vedeckými konštrukciami a v dôsledku toho aj s odlišnou terminológiou spôsobuje, že plodný dialóg môžu viesť /vedí/ medzi sebou častejšie prívrženci toho istého lingvistického smeru než predstavitelia rozdielných lingvistických koncepcií. Títo lingvisti neraz nenechávajú spoločnú reč. Z hľadiska vývinu lingvistiky ako vedy je preto užitočné sledovať tie momenty, keď sa rozdielnou terminológiou zamlieva fakt, že sa vlastne / z hľadiska ontológie jazyka, ktorá je lingvistickými teóriami odrážaná/ hovorí o tom istom alebo aspoň o veľmi blízkom.

2. Vzťah slovtvorby a syntaxe, videný ako služba slovtvorby syntaxi sa reflektuje v dvoch smerateľných i keď nezávisle rozvíjaných koncepciách: v Dokulilovej slovtvornej teórii a koncepcii troch typov onomaziologických a slovtvorných kategórií, konkrétne v termínoch transpozíčný typ derivácie, resp. "čistá" transpozícia /Dokulil, 1982/.

Tá istá jazyková skutočnosť sa v rozličných modifikáciách transformačno-generatívnej lingvistickej koncepcie postihuje termínom nominalizácia.

V prvom prípade ide o smerovanie ku skúmaniu vzťahu slovtvorby a syntaxe od derivatológie, v druhom prípade o ten istý vzťah v smerovaní od syntaxe.

3. Istá axiomatizácia mathesiusovského rozlišovania pomenovacej a súvzťažňovacej funkcie v československej jazykovede má negatívne aj pozitívne dôsledky /relatívne dlhšie obdobie nezávislého skúmania slovtvorby a syntaxe ako subsystémov jazykového systému a v porovnaní s niektorými zahraničnými slovtvornými školami /koncepciami/ oneskorené skúmanie ich vzájomného vzťahu - na druhej strane ako pozitívum sa ukazuje hlboké rozpracovanie onomaziologických a slovtvorných kategórií a teórie pomenovania vôbec, ktorá je významnou devízou pri dnešnom súvzťažňovaní vnútornej sémantiky i lexikálnou a pomenúvacou stránkou aktantov vety.

4. Súvislosť oboch spomínaných prístupov - slovtvorného /dokulilovského/ i syntaktického /generativistického/ najmä s chápaním nominalizácie v zmysle tzv. lexikalistickej pozície N. Chomského /1970/ a zrejme z toho, že obidve koncepcie majú istú súvzťažnosť a kurylowiczovým rozlíšením syntaktickej a lexikálnej derivácie.

5. V rámci generatívnej orientácie osobitnú teoretickú koncepciu predstavuje zaraďovanie slovtvorby do lexikónu /ako komponentu gramatiky/ východonemeckých bádateľov

1. Zimmermannovej a W. Motscha.

6. Dokulilova koncepcia a jeho výklad o "čistej" transpozícii z roku 1982 obsahuje niektoré miesta, ktoré sú podnetom na ďalší výskum /problém vzťahu transpozície - pomenovanie, problém možnej lexikalizácie primárne transpozíčných derivátov, transpozíčné a nominačné funkcie transpozíčných derivátov v texte, langueová i paroleová dimenzia transpozície/.

7. Hoci sa niekedy súvzťažnosť termínov a pojmov transpozícia - syntaktická derivácia - nominalizácia vidí tak, že transpozícia v rovine systému sa stotožňuje so syntaktickou deriváciou, kým transpozícia v rovine parole, t.j. situačná a textová transpozícia sa stotožňuje s nominalizáciou, spracovanie problematiky nominalizácie v najnovších gramatikách /napríklad aj v akademickej poľskej/ skôr oprávňuje predpoklad, že obidva lingvistické pojmy - transpozíciu aj nominalizáciu možno vidieť v dimenzii langue aj parole, ale predovšetkým treba skúmať, ako sa dialekticky prekonáva táto antinómia.

8. Výskum v zvolenej oblasti komplikuje rozličné používanie termínu nominalizácia aj rozdielne chápanie termínu lexikalizácia.

Skúmanie transpozíčnej /nominalizačnej/ funkcie derivátov a skúmanie nominačnej funkcie /primárne transpozíčných derivátov v texte je aktuálnou úlohou, ktorej poznatky prispievajú k objasneniu vzťahu slovtvorby

o syntaxe a sú relevantné aj z hľadiska textovej lingvistiky/ prispievajú k lepšiemu poznaniu úlohy odvođených slov v texte.

PhDr. Klára Buzássyová, CSc.

/13. 12. 1988 - Bratislava/

#### K pravopisu zemepisných názvov v slovenčine

##### a v ukrajinčine

1. Otázkou vyjadrenia zemepisných názvov prostriedkami bratského slovanského jazyka sa zaoberali vedeckí pracovníci nielen na fakultách univerzít a v ústevoch Slovenskej akadémie vied, ale aj na príslušných fórach v Sovietskom zväze.

2. Menšia historická poznámka: výskum a praktická realizácia v ustálení pravopisných noriem zemepisných názvov priamo súvisia so štúdiom priezvisk a nielen s týmto pretože priezviská feudálov sú spravidla odvođené od názvov ich kaštieľov, pričom poddaní spočiatku nemali priezviská, len mená typu Ján/Jano, Ondrej/Andrej, Pavol/Pavel, Štefan/Števo. Len neskôr poddaní grófov a iných pánov nadobudli priezviská v súvislosti s ich oslobodením z poddanstva, alebo dokonca páni dali prezývku a priezvisko svojvoľne svojmu poddanému tak, ako dávali svojvoľne názvy osadám svojich poddaných. Napríklad vnuk generála V. Tutina Alexander Oldřichovič Vatutin mi roku 1983 rozprával, že jeho starý otec pochádzal z dediny Šolkovo

teraz premenovanej na Vatutino.

3. Je pozoruhodné, že slovenský vplyv na susediace ukrajinské nárečia prenikol aj do vnútornej stavby slova, a to nielen v apelatívach, ale aj v priezviskách, prezývkach a menách. Tak napríklad priezvisko Matriniač jeho nositelia vyslovujú tak ako Matrinák napriek tomu, že v matričnom úrade a v občianskom preukaze je zapísané ako Matriniač. Zaujímavé je, že striedanie samohlások v priezviskách Šafranko, Šefranko, Šofranko, čo sme vysvetlili v našom už uverejnenom článku Ukrajinské vyjadrenie slovenských ženských priezvisk. Koreň priezviska Šafranko pochádza od názvu rastliny šafran. Priezvisko Šefranko pochádza od analogickej prezývky, ktorú šľachta alebo sama vymýšľala na označenie svojich poddaných, alebo zneužívala ľuďom vytvorenú prezývku na vyjadrenie svojho ironického vzťahu k prostému ľudu. Šľachte sa javili nasy dedinčanov ako bezduchí a beztvárni Anton/Tono/Toňo, Juraj/Jurka/Đuri, Peter /Peťo atď.

4. Pokiaľ ide o písanie a vyslovovanie ukrajinských názvov obcí na východnom Slovensku, existuje názor, že vo všetkých pomenovaniach obcí tohto regiónu musí byť sufix -ča- súčasťou jeho vnútornej stavby, napríklad Habura/staršie Habur' má obyvateľskú odvodeninu Habúrčan. Porovnaj prezývku Haburajka, vyskytujúcu sa v obci Zbudská Belá. Analogická prezývka pre mužč by bola Haburájč. A keďže obyvateľské mená vznikajú spravidla z prezývok, potom

obyvateľ Habury by mal svoje analogon tvar Haburáj a obyvateľka - Haburájka anie Habúrčan alebo Haburčánka. Máme na mysli nielen spisovný variant tohto obyvateľského mena, ale aj jeho nárečovú podobu. Treba brať do úvahy terajší stav vývinu daného obyvateľského pomenovania.

5. Záverom by sme sa chceli pozrieť na tie názvy obcí a miest, ktoré majú v spisovnej ukrajiničine v genitíve plurálu väčšmi -iu, v ojedinelých prípadoch aj -ec', ako napríklad Černivci, gen. plur. -cív, v odvodeninách zákonite Černivčányn, Černivčánka, plural Černivčány, gen. -čán, avšak adjektívum bude černivéc'kyj, Suchyjnyči - -čiv. A čo si počneme s koncovkami a inými afixami názvu Medžilábarci? Začiatočný afix má byť Medži- podľa vzoru toponymie Medžiciž v Sovietskom zväze, ale adjektívum má byť správne medžilabírs'kyj a nie umelý tvar medžileboréc'kyj.

Doc. PhDr. Peter Bürgenich

/11. 4. 1989 - Prešov/

### Informácie

Dňa 20. 3. 1989 umrel profesor PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV, dlhoročný riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV v rokoch 1966 - 1968 a 1973 - 1976.

Vychádza štvrtročne v náklade 250 kusov len pre vnútornú potrebu. Zodpovedá Jozef Mistrík.